

Экалогія

Відомы
Экалогія

Юры Бандажэўскі

...Я не магу ў інтарэсах нейкага
дзяржаўнага дзеяча, кіруючай партыі, утойваць
наступствы таго, што адбываецца з людзьмі.
Доктар павінен быць касмапалітам...

«Да ісьціны шлях складаны...»

Гутарка Тацяны Равяка з Юрыем Бандажэўскім

Рэктар Гомельскага медінстытуту, прафесар Юры Бандажэўскі быў арыштаваны ў ліпені 1999 году, а ў чэрвені 2001 Ваенная калегія Вярхоўнага суда Беларусі прызнала яго вінаватым у атрыманні хабару і прысудзіла 8 гадоў пазбаўлення волі з канфіскацыяй маёмысці, пазбаўленнем права займаць пасады, звязаныя з выкананнем арганізацыйна-распарадчых абавязкаў тэрмінам на 5 гадоў. На падставе законаў аб амністый 2002 і 2004 гадоў тэрмін пакарання быў скарочаны на два гады. Сёлета 31 студзеня камісія патраўчай калоніі-пасялення №26 у пасёлку Гезгала Дзярптлаўскага раёну Гарадзенскай вобласці адмовіла зняволенаму ва ўмоўна-датэрміновым вызваленіні. Вызвалілі яго 5 жніўня ў межах амністый, адвешчанай прэзідэнтам Беларусі да 60-годдзя заканчэння Другой сусветнай вайны.

Юры Бандажэўскі вядомы дасьледваньнямі на тэму ўплыву на здароўе чалавека малых дозаў радыяцыі. Ён аўтар больш як 240 навуковых працаў. «Міжнародная Амністыйя» прызнала яго вязнem сумлення, лічачы, што Бандажэўскага

асудзілі ў сувязі з тым, што ён адкрыта крытыкаваў дзеянні беларускіх уладаў пасля катасцрофы на Чарнобыльскай АЭС.

У 2001 годзе Ю. Бандажэўскі стаў 25 чалавекам у сьвеце, які атрымаў Паштэрнакаву прэмію Свабоды, што дае права свабодна перамішчацца па Еўропе і выбіраць у якасці месца жыжарства любую краіну кантыненту.

Усе гэтыя гады лёс апальнага прафесара заставаўся пад неаслабнай увагай Прэзідэнта Беларусі, але асабіста пазнаёміўся з Юрыем Іванавічам мы толькі пасля ягонага ўмоўна-датэрміновага вызвалення. Я патэлефанавала і папрасіла сустрэцца, каб запісаць інтэрв'ю, і прафесар прананаваў прыехаць да яго дадому ва Уручча (сям'я парахала з Гомелю ў Менск, калі ён знаходзіўся ў зняволеніі). Калі па роду сваёй дзеянасці раней мы больш надзялялі ўвагі прававому складніку "справы Бандажэўскага", то зараз звязвалася магчымасць даведацца пра сьветапогляд, перакананыні, прынцыпы Юрыя Іванавіча, "філасофію ягонага жыцця"¹, асэнсаваныне тых падзеяў, якія з ім адбыліся за апошнія гады. Прафесар аказаўся вельмі цікавым суразмоўцам, і зараз съпеціяльна для чытачоў "Дзеяслова" – плён наших шматгадзінных гутарак.

– Юры Іванавіч, перш за ўсё, віншую – вы дома, на волі. Якія вашыя адчуваньні?

– На свабодзе, вядома, лягчэй, чым у турме. Хаця пасля таго, што мне давялося перажыць за апошнія гады, чалавек ня можа адчуваць сябе цалкам свабодным. Перш за ўсё таму, што ня маю магчымасці рэалізаваць тое, чым жыву, ня маю магчымасці прымяніць свае сілы ў працы, у навуцы, ня маю магчымасці рэалізавацца так, як я хацеў бы. І, вядома, усе фармальнасці ва ўзаемадносінах са зынешнім съветам таксама пэўным чынам зъмяніліся.

– Вы шкадуеце пра стражаны час і магчымасці?

– Я не шкадую пра тое, што адбылося, у мяне няма настальгіі па тых магчымасцях, якія ў мяне былі раней. Тоэ, што я мог на той момант рэалізаваць у навуцы, я рэалізаваў. І ўсё ж раней, знаходзячыся ў жорсткай арганізацыйнай структуры, я ня мог цалкам адкрыта выказаць уласныя думкі, хаця і стрымаць мяне было цяжка. Пастаянна адчуваўся прэс, а цяпер я не належу нікому, і калі спрабуюць на мяне ціснуць, навязаць сваё меркаваныне, нічога не атрымліваецца.

– Увесі час, пакуль вы адбываў пакараньне, вас суправаджали праблемы са здароўем. А як цяпер вы сябе адчуваеце?

– Праблемы засталіся. Але я ведаю свае хваробы, якія звязаныя ня толькі з майм арганізмам, але і з уздзеяньнем усяго таго, што вакол нас – зынешнім, схаваным уздзеяньнем. Калі гэтае ўздзеяньне адчуваецца, ўсё абвастраеца. Хваробы, вядома, нікуды не сышлі – проста я іх прымусіў маўчаць. Дзеля гэтага ёсьць уласная, выпакутаваная сістэма.

Калі раней я быў заўзятым матэрыялістам, упэўненым, што ўсё матэрыяльна нават сыходзячы са сваёй прафесіі, то зараз ўсё зусім па-іншаму. Я лічу, што ўсё, што з намі адбываецца – гэта не ад чалавека. Наш лёс калі і не перадвызначаны, то ва ўсялякім разе мы знаходзімся пад уплывам Усіяўшняга. Я разумею, што мы выконваем ролю, якая нам прызначана, і ўсё, што з намі адбываецца фізічна, духоўна прадвызначана. І як мы гэта ўсё разумеем, узаемадзейнічаем, супраціўляемся, настройваємся – так яно і будзе.

Перад выхадам з турмы ў калонію-пасяленыне я настолькі сябе настроіў, што калі праводзілі тэсты, спрабавалі нешта знайсці, каб не адпусціць, нічога сур'ёзнага не знайшлі. Потым раптам абвал – я, відаць, ня быў гатовы і не згрупаваўся, пратусыць некалькі ўдараў: цяжкайшая паталогія страўніка, адрываючыя мышцы. Да зімы спрабаваў гэтыя абвал ліквідаваць. Затым прыехаў на пасяленыне, хата зусім непрыстаса-

¹ “Філасофія майго жыцця” – так называецца кніга, напісаная Юрыем Бандажэўскім у зыняволеніі, якая зараз рыхтуеца да выдання ў Францыі.

ваная, пачынаюцца маразы, мне адмаўляюць ва ўмоўна-датэрміновым вызваленіі – і пачынаюцца зусім беспадстаўныя цяжкай паталогія печані і падстраўнікавай залозы. Гэта энергетычныя праблемы. Калі ўзыняща над матэрыяльным съветам, то зразумела – мне не хапала энергіі. І тут я атрымліваю некалькі вельмі важных лістоў падтрымкі і абсалютна нечакана знаходжу тое, што мне патрэбна. Калі ў 2002-2003 гадах была такая ўвага да мяне ў Францыі, некалькі гарадоў прысвоілі мне званыне ганаровага грамадзяніна – я адчуў сябе значна лепей. Тут і разумееш, што жыцьцё – гэта нешта асаблівае. Я магу сказаць: магу быць хворым, а магу здаровы. Я сёньня здаровы, таму што хачу быць здаровы, прымушаю сябе быць здаровы. А ўвесь той пласт паталогіі, які існуе, калі я сябе трохі адпушчу, вылезе, і можна вельмі хутка загінуць. Я кірую сваім здароўем, наколькі ў мяне атрымліваецца.

– Гэта медыцынскі падыход ці нешта іншае?

– Я проста ўжо разумею медыцыну на больш высокім узроўні. Мы павінныя адыходзіць ад блізарукасці ў медыцыне. Я разумею, што ўсё значна глыбей, чым праста вызначыць дыягназ і прызначыць таблеткі. Гэта было б занадта проста. Да ісьціны шлях складаны. На жаль, у тым грамадстве, у якім я працаваў, гэтая погляды непрымальныя.

– Распавядзіце, калі ласка, пра свой шлях у медыцыну, у навуку.

– Можна сказаць, што ў медыцыну мяне нейкім чынам накіраваў бацька. Ён сам хацеў быць доктарам, але скончыў да вайны толькі курсы фельчарскага тэхнікуму, а пасля вайны, адваяваўшы, атрымаўшы баявыя ўзнагароды, ня змог працягваць навучаныне, бо не было магчымасцяця. Ягоныя браты загінулі, і ён аказаўся ў сям'і адзін і нёс за ёя адказнасць. Але ўсё жыцьцё ў яго была настальгія з-за таго, што ня стаў доктарам.

Я быў вельмі музичным хлопчыкам, якому прадказвалі кансерваторию, але гадоў у 16 нечакана для ўсіх захварэў на навуку – мяне цягнула ў прыроду, біялогію, медыцыну, я пачаў далучацца да навукі і сышоў у яе. Пасля паступлення ў Гарадзенскі медінстытут, у летнія часы, калі ў бібліятэцы нікога не было – канікулы – я штурмаваў кніжкі, на фармулярах якіх я быў першым чытачом, а кніжкі тыя ляжалі гадоў па пяцьдзесят. Я праседжваў у анатамічны днімі і начамі. Акрамя таго – пастаянныя развагі. Дома – агромністая колькасць клетак з хамякамі, я пачаў ужо ставіць эксперыменты, вазіць вынікі іх у інстытут біяхіміі. Пераламаць мяне ніхто ня мог. Мама, яна настаўніца, дырэктор школы, мне казала, што я павінен упісацца ў грамадства, і я гэта разумеў. Я скончыў інстытут і адразу ж пайшоў у ардынатуру па патанатоміі. Усе зьдзіўляліся: каб з такім высачэнным балам пайсъці працаўца патолагаанатамам – трэба вельмі любіць гэту працу. Мяне цікавіла прычына ўзынікнення многіх захвораньняў, перш за ўсё раку. У 26 гадоў – я кандыдат, у 32 гады – дыпламаваны доктар навук, адзін з самых маладых дактароў у Савецкім Саюзе, прафесар са сваёй навуковай школай. У 1990 годзе прыняў прарапонув арганізацца Гомельскі медінстытут, у 33 гады стаў ягоным рэкторам. Калі мяне пыталіся, навошта я з'язджаю – бо ў мяне на той момант усё было, я сказаў, што не хачу хадзіць па колу. Калі апынуўся ў Гомелі, са мной ужо нічога нельга было зрабіць. Супрацьдзеянічаць мне на маёй пляцоўцы было немагчыма. Відаць, сам лёс мяне кінуў у чарнобыльскую праблему.

– Цяжка гэта – стварыць новы інстытут?

– Было дзікае жаданьне зрабіць гэта. Уявіце, пачатак 90-х гадоў: Савецкі Саюз развальваеца, вакол бардак, а ў нас ВНУ ствараеца. 1 лістапада 1990 году – адкрыты ў медінстытуту, у траўні 1993 – праверка Міністэрства аховы здароўя, якая ацаніла працу па стварэнні інстытуту на выдатна. У 1999 годзе я атрымаў узнагароду – надзелі мне кайданкі, аддзячылі за працу, абвінаваціўшы ў казках, якія самі ж і прыдумалі. Але, нягледзячы ні на што, я згадваю свае 9 гадоў працы рэкторам як цудоўны час, хача мне было вельмі цяжка. Я ўсё рабіў у экстрэмальных умовах,

у той мясцовасыці, дзе я нікога ня ведаў. Мне даводзілася вельмі розных людзей згуртоўваць у адну каманду. Як сказаў адзін прафесар пра мяне: навошта яму лезыці ў навуку – яму б хапіла лаўраў першага рэктара. Але для мяне навука была на першым месцы, нягледзячы на тое, што ўсё меней заставалася часу. Але я быў шчасльвы ў поўнай меры, я радаваўся жыцьцю, у мяне ўсё атрымлівалася. Гэта як малюеш вялікую карціну і ведаеш, што яна будзе намаляваная. Хоць і гэты медінстытут сέньня хворы, пакутуе, і пакутуе перш за ўсё ад таго, што не выконвае сваёй асноўнай навуковай задачы, не вывучае зъяваў, дзеля якіх быў створаны.

Цікавы момант: будынак галоўнага корпусу інстытуту мы адбілі ў камуністай – абкаму партыі. Калі партыя захісталася, я прыйшоў і сказаў, што буду змагацца за гэты будынак – цэнтральны, вялізны, самы лепшы ў горадзе. Я вывёў сваіх студэнтаў на вуліцу, мы правялі дэманстрацыю і не адну, і мы вырвалі (тады актыўны бізнес хацеў узяць будынак пад офісы) яго неймавернымі намаганьнямі, потым яшчэ два корпусы. Мне прапаноўвалі так: вы набіраеце студэнтаў патрошку, а мы будзем думаць, як вам пабудаваць будынак інстытуту. Праз 15 ці 20 гадоў пабудавалі б? Я сказаў, што ад будаўніцтва мы не адмаўляемся, але адстаім цэнтральны будынак. Я ствараў чыноўнікам, якія ў той час там працавалі, вельмі шмат клопату. Яны стаміліся ад маіх прапановаў, новаўядзенія. Я прапанаваў канцэпцыю навукова-практычных цэнтраў. Дарэчы, назва навукова-практычнага цэнтра была ўпершыню сформуляваная мною падчас сустэрэчы з Лукашэнкам у 1997 годзе.

– Але потым былі 1999 год – авбінавачаныне, 2001 год – турма...

– Свой съвет я панёс з сабой у турму. Мае дзёньнікі, кніга “Філасофія майго жыцьця” – гэта ўсё адтуль. Я занатоўваў думкі, ідэі, якія наведвалі мяне. Калі мне толькі вынеслі прысуд і прывезлы праз некалькі тыдняў у камеру-загон на Кальварыйскай, я сядзеў і пісаў артыкулы, якія потым былі надрукаваныя. Складаныя артыкулы з пункту погляду рэгулятарных працэсаў, разумення, але я іх запісваў фактычна начыста. Мозг працаваў няспынна. Іншая справа, што ўмовы, у якіх я знаходжуся, мяняюцца. Зараз у мяне поўны балкон жывёлаў, яны гатовыя да эксыперыменту. Дзе гэта будзе, я ня ведаю, але ведаю, што я іх зраблю. Складана, бо людзі баяцца са мной контактаваць. Я іх разумею, але ўсё роўна буду працаваць.

– Вы спрабавалі вярнуцца ў “сістэму”?

– У сістэму я не вярнуся. Я нават не хачу вяртатца. Ці можна вярнуцца ў сістэму з поглядамі, якія абсалютна не адпавядаюць тым, што там прапаведуюцца? Абсалютна немагчыма. Уявіце, як я буду на кафедры чытаць лекцыю пра паталогію печані і сярод фактараў буду казаць, што гепатыт і цыроз печані зьяўляюцца радыяцыйна індуцыраванай паталогіяй. Мне не дазволяць гэтага сказаць. Гэта скончыцца канфліктам. У такім выпадку лепш дайць кароў... Калі браць пытаныне прыніжэння навуковай годнасьці і вернасьці сваім навуковым прынцыпам, то тут ня буду зарабляць гроши. Міністэрства аховы здароўя адказала на запыт з калоніі-пасяленіня, дзе я знаходзіўся апошнім часам, што працы для Бандажэўскага няма. Я ў міністэрства не зъвяртаўся і зъвяртатца ня буду. У мяне падыход да ацэнкі сітуацыі зусім іншы. Калі раней я моцай свайго аўтарытэту, улады, спыняў гэтае супрацьдзеяніне, то як толькі мяне ня стала, ўсё зъмянілася, зьнішчана. Куды тут ісці? Для мяне там месца няма. Хаця калі нават будуць разумець мае перакананыні, то адкрыта з імі не пагодзяцца, бо афіцыйная дактрина зусім іншая. І застаецца захоўваць сваю годнасьць, весьці сваю працу.

– У чым ўсё же прычына вашага шматгадовага адлучэння ад нармальнага жыцьця і працы?

– Я думаю, што адрозненіні ў разуменіні праблемаў здароўя людзей, і як найбольш вострая праблема – Чарнобыль. Менавіта Чарнобыль пераканаў тых, хто не хацеў мяне бачыць, у тым, што я ў такой сітуацыі непатрэбны. Я ў гэтым не сум-

ніваюся. У вялікай краіне, якім быў Савецкі Саюз, было лягчэй абараняць сваю праўду. Прывяду маленькі прыклад. Калі мне было гадоў 27-28, мы вывучалі ўплыў аднаго з прэпаратаў, імунастымулятару, на развіцьцё зародышу і арганізм цяжарнай жанчыны. Прэпарат гэты быў рэкамендаваны пры цяжарнасці. Мне захацела ся праверыць адну гіпотэзу, паколькі мы выйшлі на некаторыя зьявы, якія мне былі зусім незразумельныя. А гэты прэпарат прапаноўваў на хто-небудзь, а спадарыня Ярмольева, якая стварыла савецкі пеніцылін. Я падрыхтаваў запіску ў фармакалагічны камітэт з просьбай улічыць гэтыя праблемы і адмяніць прэпарат. Камісія падтрымала прапанову. Пасля гэтага мяне пачалі пазнаваць усёды. Гарадзенская лабараторыя стала на ўзорні саюзнай, яе адразу ж унеслі ў рэестр. Я заўсёды быў упэўнены ў сабе і спадзяваўся толькі на сябе, а навуковыя вынікі для мяне быў вышэй за ёсё. Калі гэта навуковая ісціна, то я за яе гатовы ісціні куды заўгодна. І таму я думаю, што мяне з маймі поглядамі абсалютна ня будуць успрымаць у нашай сітуацыі. Зараз ня той перыяд для таго, каб навуковая ісціна была на першым месцы. Замова, ціск, жаданьне атрымаць пэўныя вынікі, а навука на замову ня робіцца.

Калі мне цяжка, я заплюшчу вочы і пачынаю думашць. Гэта магчымасць зазірнуць у будучыню, якую ніхто ня бачыць, а ты ўжо ўсё выбудаваў, стварыў пастулаты. Я памятаю гомельскую турму, калі мне вынеслі прысуд – 8 гадоў: я ляжаў у медізялітары, было горача і ў мяне зьявіліся думкі, якія я пачаў занатоўваць, будаваць праграму. Наперадзе 8 гадоў з'яўваленіня, а я ляжу, усыміхаюся і нават сипываю, малюючы гэтыя рэчы. Чалавек сам гаспадар свайго лёсу. Хаця так, цяжкая гэта справа турма, але ты сам сабой павінен кіраваць. Я ня скарджуся зараз, што ў мяне ніяма магчымасці недзе працаўваць, практычна звязаныя руکі, бо я выкарыстоўваю кожную магчымасць для таго, каб прыйсці свой шлях.

– Хто ўсе гэтыя нялёгкія гады быў з вамі, дапамагаў?

– Перш за ёсё сям'я. Бяспрэчна, мая жонка, Галіна Сяргеевна, правяла велізарную працу. У мяне быў добрыя контакты з замежнымі навукоўцамі, мяне няблага ведалі, і калі выйшлі доказы майго пункту гледжаньня, мае запісы і адкрытыя лісты, справаўдачы, выступы – адразу стала зразумелай перадгісторыя. Зьявіліся сябры па духу, з многімі з якіх я нават не сустрэкаўся. А тыя, хто называліся сябрамі, калі ў мяне была ўлада, шмат хто адсыпаўся. Цёплыя слова магу сказаць адносна сваіх студэнтаў, вучняў, нягледзячы на тое, што я вельмі патрабавальны быў выкладчык – мае студэнты ўжо тады, калі я ня быў рэктарам, атрымаўшы дыпломы з рук іншых людзей, усе прыйшлі да мяне, выклікалі мяне ў парк, сфатографаваліся. І потым яны ўвесь час, калі была магчымасць контакту, давалі пра сябе знаць. Моладзь цяжка падмануць, гэта потым, патрапіўшы ў сістэму, яны навучацца хітраваць і хлусіць. Як толькі мяне арыштавалі, тут жа ліквідавалі кафедру і вялікі музей, які намі ствараўся. А на той базе было зроблены 26 кандыдацкіх дысертаций.

Цікавая сітуацыя і са сродкамі масавай інфармацыі. Незадоўга да арышту ў “Гомельскай праўдзе” апублікавалі паведамленыне пра тое, што я і акадэмік Інніцеў узнагароджаны міжнароднай прэміяй, пра якую, дарэчы, я і ня чуў – на першай паласе, пад самым загалоўкам. Праз некалькі дзён тая ж газета ўжо мяне лаяла, і той карэспандэнт, які пісаў пра мяне высокія эпітэты, ціпер называў мяне апошнімі словамі. Хаця тады яшчэ ніякага суда не было і доказаў май віны ня мелі, як, дарэчы, і пасяля суда. Калі мяне арыштавалі, раптам у людзей зьявілася жаданьне на мяне накінуща! Гэта вельмі цікавая сітуацыя.

– На жаль, харектэрная для афіцыйных СМІ. Вось, напрыклад, Марыніч – амбасадар, міністр – усё добра, а як толькі зрабіў нейкія крокі, няўзгодненія з уладай – адразу же знайшлося за што абліць гразыю і ў выніку пасадзіць...

– Так. Увогуле, я адношу гэта не да ўчынкаў асобных людзей. Гэта – хвароба грамадства. Але ёсьць грамадствы, у якіх людзі ня могуць пагадзіцца з гэтым. І ў тым заключаецца ступень абароны кожнага чалавека ад любога пасягальніцтва,

найперш дзяржавы, і ў тым адпостроўваецца ступень разьвіцця дэмакратыі гэтага грамадства. Баяцца адкрытай, рэзкай праўды. Вядома, у кожнага свая праўда, але для таго ж і існуе плюралізм меркаваньняў. Ісціна знаходзіцца ў кантакце. Але калі існуе толькі адно меркаваньне, то якім бы яно ні было добрым сёньня, заўтра яно можа быць зусім іншым. Сёньня праблема ў адсутнасці магчымасці выказаць сваё меркаваньне. Пакуль я не кранаў радыяцыйных праблемаў, мяне цярпелі, і я нават пасьпей атрымаць прызнаньне, але калі я закрануў праблему, звязаную з вельмі вялікім інтэрэсамі – усё.

– Чарнобыльская катастрофа прысягнула ўсёй сусветнай супольнасці да праблемы атамнай бяспекі. А якой была сітуацыя ў нашай краіне з радыяцыйным узъдзеяннем да красавіка 1986 году?

– Складана пра гэта гаварыць. Я тут у некаторай ступені выступаю ў ролі летапісца Пімена, які гаворыць пра тое, чаго сам ня бачыў, але доказы чаго маю. Але Беларусь сутыкнулася з радыяцыйным задоўгам да Чарнобылю. Праблема ў тым, што людзі вельмі мала ведаюць. Прэзідэнт Савецтва Народных Дэпутатаў Рэспублікі Беларусь ў 1974 годзе напісаны ў кнізе “Глобальныя выпаденія Cs и чалавек” (аўт.: А.Н. Марэй, Р.М. Бархудараў, Н.Я. Ноўкава). Гэта кнігка трапіла да мяне даволі позна, але я ўсё ж пасьпей вывучыць пададзеную ў ёй інфармацыю. Там супрацоўнікі інстытуту біяфізікі Савецкага Саюзу пісалі, што ўсё Палесьсе: Пінск, Столін былі забруджаны задоўгам да Чарнобылю. Напрыклад, пляма з цэзіем пад Брэстам – магчыма, там знаходзілася ховішча ці перавалачны пункт ядзерных прадуктаў. У гэтай кнізе паказаная наяўнасць радыяактыўных элементаў ня толькі на Палесі. У Шчучыне знаходзіўся аэрадром, якіх было няшмат у Савецкім Саюзе, для дальняй авіяцыі, якая мела ядзерныя баегалоўкі. Такім чынам, атрымлівалася, што на заходніяй мяжы Савецкага Саюзу была даволі высокая канцэнтрацыя радыяактыўных элементаў. Былі і ядзерныя выбухі, абсалютна бяздумныя, на вайсковых вучэньнях з ядзернымі баегалоўкамі, а іх было шмат, канцэнтрацыя ядзернага матэрыялу на мяжы з заходнімі краінамі ў Беларусі – усё гэта стварала высокі радыяактыўны фон. Я сам быў хваравітым хлопчыкам, і гэта было перш за ўсё звязана з экалогіяй, паколькі рос у тых раёнах, дзе і зараз, і ў той час было шмат радыяцый. Гэта Іўеўскі, Лідскі раёны – яны заўсёды былі забруджаны. У класе ў кагосці гэта праяўлялася праз хваробы печані, у кагосці – праз хваробу Боткіна, у кагосці па-іншаму, у мяне – цяжкім зъменамі ў выглядзе халецысцітаў, гепатытаў і г.д. Цяпер я разумею, з чым гэтыя хваробы звязаныя. Мяне заўсёды адпраўлялі ў санаторыі, бальніцы, і я навучыўся цаніць здароўе, стаў умацоўваць сябе.

Хто мог ведаць, што беларуская зямля падвяргаецца актыўным радыяцыйным узъдзеянням? І я пра гэта даведаўся, калі пачаў раскопаваць механізмы ўзъдзеяння радыяактыўных элементаў на арганізм чалавека, ужо працуучы ў Гомелі. Чарнобыль – гэта каталізатор, які прымусіў мяне шукаць прычыны хваробаў людзей. Бо мне казалі: ну што вы, прафесар, пагаршэнне стану здароўя назіраеца яшчэ да Чарнобыльской катастроfy. І сапраўды, крывая павелічэння хваробаў сэрца і іншых анказахворваньняў была, але пасыля Чарнобылю яна рэзка ўзрасла. І раптам да мяне трапіле тая кніга (“Глобальныя выпаденія Cs и чалавек” – аўт.), канфіскаваная з усіх бібліятэк. Мапа забруджвання радыёактыўным цэзіем малака на Палесі, разьмешчаная ў гэтай кнізе, цалкам адпавядае пасылячарнобыльскай мапе. Тыя мае аднакурснікі, калегі, якія з Гародні ездзілі ў Чарнобыль у якасці ліквідатораў, вярталіся вельмі хворымі людзьмі. Я пачаў глыбей цікавіцца ўзъдзеяннем радыяцый і выступаць з гэтай інфармацыяй публічна. Гэта не спадабалася нікому. Камуністычны рэжым утойваў звесткі пра ўзъдзеянне радыёактыўных элементаў задоўгам да Чарнобыльской катастроfy.

– 60-70-я гады мінулага стагоддзя — гэта яшчэ і час актыўнага будаўніцтва атамных электрастанцыяў. Гэта таксама аказвала ўплыў?

– Вядома. Цяпер, калі я ўжо маю ўяўленыне пра тое, як працующы ядзерныя рэактары, магу сказаць, што мы прызычайліся казаць пра тое, што радьеактыўныя элементы выдзяляюцца ў атмасферу толькі падчас аварыяў – на самой справе яны выдзяляюцца ў атмасферу няспынна. Любая ядзерная электрастанцыя, груба кажучы, “цячэ”, нельга зрабіць закрытым цыкл – той жа цэзій пастаянна выходзіць у біясферу. Але “атамным панам” удалося пераканаць съвет, што цэзій, які пастаянна выдзяляецца і якім атамная станцыя “дыхае”, бяшкодны для жывога арганізму. Дарэчы, менавіта гэта і съцвярджаецца ў названай мною кнізе. Там пісалася, што такая канцэнтрацыя цэзію – бяшкодная, але калі адбудзецца нейкая катастрофа, то тады трэба будзе прыманы сур’ёзныя заходы. Гэта было супакаеныне, магчыма, перш за ўсё для міжнародной супольнасці. Аўтары кнігі – з Інстытуту біофізікі, якім кіраваў вядомы акадэмік Ільін. Ён заўсёды съцвярджаў, што нічога страшнага ад уплыву радыяцый, нават пасълячарнобыльскай, не адбываецца.

– Вы з гэтым меркаваннем ня згодныя?

– Спалучэныне аб’ектыўных фактараў, якія дазвалялі будаваць нейкія гіпотэзы, дазволілі мне ўяўіць сапраўдную карціну. Той узровень цэзію, які, па словах гэтых навукоўцаў, не ўяўляе небясьпекі для арганізму чалавека, магчыма, не зьяўляецца небясьпечным для абсолютна здаровага чалавека, з добрай генетычнай сістэмай пры ўмове адсутнасці негатыўнага ўздзеяньня іншых фактараў. І то мутацыі ў клетках будуць адбывацца. Аднак калі ў чалавека назіраецца парушэнне функцыяновання геному, што значыць – працуе адзін ген, а іншы не працуе, існуе якая-небудзь генетычна недастатковасць, тады арганізм прыкладае неймаверныя высілкі, каб гэта кампенсаваць, і любое ўмяшаныне выклікае пашкоджаныні. Акрамя таго, цэзій, як паказалі нашыя дасыльданьні, выбіральна накопліваецца ўнутранымі органамі, хаця папярэднія дасыльданьні съцвярджалі, што накопліваецца ў асноўным шкілетнай мускулатурай і вельмі мала ўнутранымі органамі. У наших працах мы паказалі, што цэзій накопліваюць органы з інтэнсіўным абліем рэчываў – сэрца перш за ўсё, эндакрынная сістэма.

Дапусыцім, калі ў арганізме чалавека знаходзіцца 50 бекерэляў на кілаграм, то ва ўнутраных органах накапленьне цэзію можа быць у шмат-шмат разоў болей, напрыклад, 1 000 бекерэляў у шчытападобнай залозе ці 2 500 у наднітрачніках ці 1500 у сэрцы. Атрымліваецца, што канцэнтрацыя ў жышцёва важных органах, у тым ліку і ў галаўным мозгу, значна большая, чым, напрыклад, у шкілетнай мускулатуры. Гэтыя органы церпяць болей, парушаецца іх работа. Калі браць усю паверхню цела, накопліваныне цэзію быццам бы невялікае. Адкуль жа тады хвароба? А вы вазьміце асобныя органы і паглядзіце, што там адбываецца. Калі мы супаставім канцэнтрацыю ў органах са структурай гэтага органу, мы жахнуліся. Калі я паказваў съпецыялістам здымкі гэтых органаў, сваім калегам, сябрам-пастолагам, студэнтам-медыкам, яны пыталіся: дзе я такія ўнікальныя рэчы знаходжу? Я ім казаў: зараз сядзем у машыну і падзем у судова-медицынскую экспертызу, возьмем любы выпадак адтуль і паглядзім. Мы ехалі. Калі яны бачылі гэта – жахаліся. З аднаго боку, съпецыялісты, якія працавалі ў гэтym накірунку, у выніку таго, што існавала табу, глыбока не дасыльдавалі гэты працэс. А як даведацца, што цэзій упłyвае на органы ці выклікае прычыны съмерці, калі ты не абсыледуеш увесь арганізм: і структурна, і функцыянальна, і ўсе сістэмы?

– Калі гаворыцца пра хваробы, выкліканыя радыяцыяй, часцей за ўсё называюцца проблемы шчытападобнай залозы. Вы гэта вывучалі?

– Вельмі цікавае пытаныне адносна раку шчытападобнай залозы. Гэтае захворваныне пачало з'яўляцца ў пачатку 90-х. Для ўзынікнення анказахворванняў пры ўздзеяньні аднаго фактару – гэта перыяд вельмі маленькі. Японцы прадказвалі ўзынікненне раку значна пазней. Зараз я магу абсолютна аб’ектыўна растлумачыць: улічваючы тое, што шчытападобная залоза вельмі інтэнсіўна накоплівае

цэзій, а залоза людзей, якія жывуць на Палесьсе і іншых раёнах Беларусі, ужо вельмі доўга контактувала з радыёактыўным цэзіем і да Чарнобыльской аварыі, той актыўны кароткожывучы ізатоп ёду, які распадаецца на працягу некалькіх дзён, лёг на ўжо падвергнутую ўздзеянню радыёцэзію шчытападобную залозу. Гэта значыць, адбылося спалучане ўздзеянне цэзію, які зъмяняў структуру залозы і даваў варыянты рознай формы зобу, з якім дактары ўзмоцненна змагаліся і спрабавалі нешта зрабіць. Узынік усплеск анказахворвання абсалютна непрадказальны. Цэзій выклікае энергетычны голад, разбурае сістemu энергетыкі як іон, які спалучана ўзаемадзейнічае з іонамі калію, натрыю, праходзячы праз натрыевыя каналы. У выніку дзеяния гэтага элементу назіраецца ўпадак прадукцыі малекулаў энергетычных носьбітаў, парушаецца праца міахандрыяльных цыклau. Ёд распадаецца, і эффект ёду натуральная звязаны з выдзяленнем велізарнай энергіі ў шчытападобной залозе, і на тле клетак, якія пакутуюць у энергетычным плане, канцэрагенны эфект зразумелы.

Вынікі нашых дасьледаванняў былі падхопленыя заходнімі навукоўцамі, якія цікавяцца гэтымі проблемамі, і мае працы былі надрукаваныя ў некалькіх часопісах. Я нават больш звязвартай увагу ў сваіх трактоўках, у працонах на эфекты паражэння сэруса і іншых органаў. Многія ўхапліліся за факт, які тлумачыць паталогію шчытападобной залозы, хаця я гэтае поле дзеянасці ня ўзорваў інтэнсіўна, не лічу сябе съпешыялістам, які добра ведае шчытападобную залозу. Але той факт, які быў намі выяўлены, мы вельмі дакладна рэгістравалі ў дасьледаваннях, як і накапленыне цэзію ў розных органах – у дзяцей і дарослых. Аказалася, што гэта база для таго, каб разумець усё тое, што адбываецца. Гэтыя ключі дазволіў адрэзу вельмі многае зразумець і адкрыць, але самае галоўнае, што далей з гэтым ключом можна працаваць.

– Гэтыя падыходы, гэтыя ваши “ключ” былі аўнародаваныя, падтрыманыя іншымі навукоўцамі?

– Калі я выступаў на адной з канферэнцыяў за год-паўтары да сваёй трагедыі, то шмат якія навукоўцы разумелі гэта і з захапленнем пра тое казалі. Гэта сапраўды вельмі цікавы падыход: ты ведаеш, як хутка, вельмі якасна атрымаць вынік, ацаніць тую звязу, з якой сутыкаешся. На жаль, працягнуць дасьледаваньні было немагчыма: зынік інстытут як структура, якая вывучаля гэтыя звязы, зынікла ўсё, што магло прыносіць вынік. Гэта, безумоўна, вялікая трагедыя, і ня столькі для медыцыны гэтай краіны, сколькі для ўсёй сусветнай супольнасці. У гэтым я абсолютна перакананы.

– Калі меркаваць па інфармацыі, якую мы зараз атрымліваем з афіцыйных крыніцаў, то ствараецца ўражаныне, што на Гомельшчыне ўсё нармалізавалася – будующая аграгарадкі, засявающая палеткі, зьбірающая ўраджай. Ці сапраўды гэта так?

– Каб гэта зразумець, трэба хаця б трохі азнаёміцца са статыстычнымі дадзенымі. Нават па афіцыйных крыніцах насељніцтва Беларусі сёлета за першае паўгодзідзе скарацілася амаль на 29 тысячай – пра гэта паведамляе Міністэрства статыстыкі і аналізу. Гэта тое, што нельга схаваць.

А тое, што засяваецца, вырошчваецца: вядома куды яно ідзе. Бо ўраджаі зьбіраюць не для таго, каб іх выкінуць. Калі мяне пытаюць, якія нормы ўтрымання цэзію ў прадуктах, я кажу: ніякіх. Яго не павінна быць у прадуктах харчаванья. Скандынаўская краіны, у прыватнасці, Швецыя, у 60-я гады мелі проблему на-накапленыне цэзію ў прадуктах харчаванья, але яны пазбавіліся ад яе. Якім чынам – я ня ведаю. Дарэчы, шведы першымі і зафіксавалі радыяцыю – у іх на ягель выпаў цэзій з чарнобыльскага воблака, і яны ўсю забруджаную траву прыбрали. У выніку мінімальна пацярпелі ад аварыі на ЧАЭС. Бо там, дзе цэзій трапіў у глебу і пад уплывам дажджу ўсмактаўся, усё – яго ўжо ня зловіш. Таму, калі ён на паверхні

быў, шведы ўсё саstryглі, прыбраў і зьнішчылі. Уяўляеце, наколькі можна быць экалагічна пісьменнымі і заклапочанымі.

— Беларусь узяла на сябе абавязак да 2007 году адсяліць з забруджаных радыяцый раёнаў усіх людзей, якія там засталіся. Ці будзе ад гэтага чаканы вынік?

— Ужо 20 гадоў гэтае насельніцтва кантактавала і дагэтуль кантактue з радыяктыўнымі элементамі, у прыватнасці, цэзем. Вядома, з пункту гледжання агульнага ўплыву на арганізм шкода, якая нанесеная кантактам з радыяцыйнымі элементамі і працягвае наносіцца, бясспрэчная. Чыноўнікі, якія выконваюць загад, гэта цудоўна ведаюць, інакш бы яны ўсе сядзелі ў Гомелі і працавалі там. Адзін час хацелі туды перанесьці некаторыя структуры, але ніхто не захацеў пераязджаць. Я з самага пачатку казаў, што калі яны кормяцца за кошт Чарнобыльскага катла, то і працаваць павінны ў яго эпіцэнтры. Інстытут радыяцыйнай медыцыны ва ўрэзаным выглядзе пераехаў, але тое, што ён цяпер уяўляе сабою — звычайная клініка, у якой добрае абсталиванье. А працэс спазнання той зьявы, што адбываецца? І таму я ў гэтыя дэкларацыі ня веру. Iх было мора: і тады, калі я працаваў, і калі мяне выкінулі з гэтай сістэмы. Іван Яўгенавіч Кенік, віцэ-прем'ер, які ў свой час курыраваў Камітэт па Чарнобылі ў МНС, мне нездадоўга да арышту тэлефанаваў, казаў, што трэба ехаць і агітаваць людзей, каб яны звязжалі з тых тэрыторыяў. Але мы ведаєм, што калі было адсяленыне, людзей часам адсялялі ў месцы нават больш радыяцыйных, чым яны жылі раней. Дакладная ацэнка мясцовасці не заўсёды праводзілася, будавалі хуценъка за 100-200 кіламетраў “пацёмкінскія вёскі”, людзей зрывалі з месца, перасялялі. Гэта некаторым сёньняшнім дзеячам дае права казаць: глядзіце, навошта ж такое адсяленыне... Трэба было дакладна ацэніваць, куды вы адсяляеце, чым займаецца. Вядома, на новым месцы чалавек пакутаваў яшчэ і пісіхалагічна, і сацыяльна. Гэта бясспрэчна.

— Ці адбіваеца радыяцыйнае рэпродуктыўнае функцыі чалавека? Як бы вы ацанілі гэты аспект?

— Гэты аспект незвычайна важны. Як гаворыцца, попыт нараджае прапанову. Вы ж бачыце, што нават па тэлебачаныні зьявілася велізарная колькасць рэкламы па ўмацаваныні мужчынскай полавай актыўнасці. Вельмі шмат бясплодных шлюбаў. Мы часцей прызываюцца шукаць праблему ў жанчыне, а калі пачынаюць абследаваць мужчыну, выяўляеца вельмі шмат фактараў, звязаных з мужчынскім бясплоддзем.

Доўга я пра гэта казаць ня буду, паколькі я звычайна апелюю ўласнымі дадзенымі. У мяне ёсьць здымкі перапяліных куранят, якія нарадзіліся ад самцоў, што атрымлівалі з прадуктамі харчаваныя цэзій. У 1992 годзе ў нас прайшоў вельмі цікавы эксперымент: мы ўзялі групу перапёлак і правялі досьлед адносна ўздзеяння цэзія менавіта на стан мужчынскага арганізму і ўзыненненне пароку ў патомства. Мы ўзялі кантрольную групу, якая атрымлівала чыстае зерне, і падвойную, якая атрымлівала зерне радыяцыйнае, з нашых палёў. Да кожнага самца кожны тыдзень на працягу сямі тыдняў — сем тыдняў складае генерацыя половых клетак, пачынаючы ад зародковай клеткі да суперматозоіда — падсаджваліся самачкі і прасочваўся ўвесь працэс. Пасылья кантакту з самцом у іх звязваліся яйкі на працягу першага тыдня, затым у інкубаторы мы іх вырошчвалі да куранятаў, якіх нездадоўга да выпулнення вывучалі па стандартнай тэхналогіі. У самцоў, якія атрымлівалі радыяцыйны цэзій, назіраўся такі парок, як экзенцфалія — адсутнасць касцей зводу чэрапу. Гэтыя парок часта прысутнічае і ў людзей, якія кантактуюць з радыяцыйным цэзем у Чарнобыльскай зоне. Я атрымаў яго ў перапёлак і ў вялікай колькасці ў сірыйскіх хамякоў. Гэтыя эксперыменты я праводзіў зусім нядаўна, і яны цалкам пацьвердзілі мой пункт погляду.

Міжволі задаеш пытаныне, што лепш у гэтай сітуацыі: поўнае бясплоддзе мужчыны, якія ня можа зачаць хворае дзіця, ці генератыўная функцыя выродлівась-

цяў. Адно і другое спалучаецца. Мужчына, які контактуе з радыяцыйнымі агентамі, надзвычай негатыўна ўплывае на сваё патомства.

– З жанчынамі тая же проблема?

– У жанчын пытаньне некалькі больш дасьледаванае, паколькі тут непасрэдна ёсьць маці і дзіця. Мы началі дасьледаваць у 92-93 гадах дзяцей, якім было па 5-6 гадоў. Праз 10 гадоў яны ўжо падлетькі, у іх пачынаецца перыяд пуберту, фармавання полавай сістэмы, яны становяцца дарослымі людзьмі – і гэта вельмі цікавы, крытычны перыяд, які трэба было б разгледзець з пункту гледжанья фармавання і сэрца, і ўсіх астатніх органаў. Мы знаходзілі ў гэтых дзяцей змены, і гэта было вельмі важна – назіраючы, магчыма, карэктаваць іх стан.

Гэтыя дасьледваньні мы праводзілі незадоўга да майго арышту, і вынікі часткова абрарадаваныя. Падлетькі абсылавалі ў Буда-Кашалёве. У дзяўчынак назіралася інверсія гарманальнага ўзроўню. Сітуацыя такая, што ў іх замест жаночых палавых гарманаў вялікія паказчыкі мужчынскіх. А тлумачыцца гэта проста: калі такі патагенны агент, як радыёнуклід цэзій пашкоджвае мітхондрый – сілавыя станцыі клеткі, у якіх адбываецца абмен усіх рэчываў, звязаных з выпрацоўкай гарманаў, то, натуральна, парушаецца іх стварэнне. І атрымліваецца, што інверсія гарманальнага фону ў дадзеным выпадку ў чалавека звязаная з тым, што гармоны жаночай сферы, якія больш складана ўтвараюцца, утвараюцца ў недастатковай колькасці, і ў дзяўчат зьяўляецца высокі ўзровень тэстастэрону, які не дзе магчымасці высіпяваць жаночым полавым клеткам. Жахлівая карціна. Узровень тэстастэрону быў велізарны ў параўнанні з экстрагенамі на тле адсутнасці другасных полавых прыкметаў. Проблема неверагодная, бо гэта будучыня нашай нацыі і выжываньня.

– Але сёння афіцыйна гаворыцца, што ў нас дзіцячая съмяротнасць памянаеца.

– А пра тое, якіх дзяцей мы нараджаем – замоўчаеца. Калі потым гэтых дзяцей трэба аперыраваць, то варта задумацца, што да гэтага прывяло. Да прыроджаных пароку сэрца, кішечнай трубкі, нырак... Гэта ўсё мультыфактарыяльныя парокі, якія так называю, бо ёсьць парокі, якія генетыкамі ўжо прызнаныя як тыя, што праяўляюцца ў выніку генетычнай схільнасці і ўзьдзеяньня фактараў зынешняга асяродку. Для мяне галоўнае было – паказаць ролю гэтых фактараў. Я знайшоў добрую мадэль у выглядзе сірыйскіх хамячкоў і іншых жывёлаў, якія маюць у сабе гэты дэфектны геном, падобны да чалавечага. Тады фактар зынешняга асяродку можна экстрапаліваць на чалавека. Атрымліваецца ўнікальнейшая рэч. Белы пацук, напрыклад, мае стабільны геном, яго прабіць вельмі складана. Такія парокі атрымаць немагчыма, а вось сірыйскі хамяк – ілюстратар той зьявы, у якой мы знаходзімся.

Экстрапаліванье гэтых дадзеных на чалавека дазваляе сур'ёзна казаць: менавіта цэзій прывёў да таго, што парокі гэтай групы зараз у чалавека дамінуюць у пацярпелых раёнах. Некаторыя гавораць: магчыма, гэта авітаміноз, паленъне, п'янства. Так, можа, але мы выключаем самы важны фактар – радыяцыйны. Вазьміце 50 гадоў таму: людзі пілі, палілі, але патомства жыццяздольнае пасля гэтага зьяўлялася. А цяпер – паглядзіце што творыцца.

– Гэта сітуацыя зараз адсочваеца?

– Я ведаю, што не адсочваеца. А калі адсочваеца, то толькі асобнымі энтузіастамі, якія не высіпяваюцца і спрабуюць перажыць гэтыя гады так, каб не пацярпець.

– Як гэта выглядае на тле таго, што ў краіне прыняты цэлы Закон адносна дэмографічнай бяспекі?

– Казаць і пісаць можна шмат, але мы цудоўна ведаєм, што словамі здароўя не дадасі. Я б пагадзіўся, калі б у нас усе канцэпцыі, законы, дактрины, якія прымамоўца, прыносялі нейкую карысць, напрыклад, паляпшаўся стан здароўя. Але ж

не паляпшаецца. Не таму што я такі песіміст і кагосьці палохаю. Трэба рабіць рэальныя, канкрэтныя крокі. А прымаць дакументы дзеля супакойвання насельніцтва – нават амаральна. Бо разумееце, калі ў людзей дома трагедыя, у іх хворыя дзеци, народжаныя з парокамі ў разывіцьці, з адхіленнямі – радасыці ў доме няма. Іншая справа, як да гэтага ставіцца грамадства: згодна яно з тым, што велізарная колькасъць хворых людзей, што ў асобных раёнах памірае ў два разы болей, чым нараджаецца... Хаваючыся за маску дзяржаўнасъці, асобныя людзі проста сыходзяць ад адказнасъці пры прыняцыі рашэння.

– *“Сіндром хранічнай стомленасъці” – усё часцей у нас гаворыцца пра гэтую зъяву. Гэта таксама звязана нейкім чынам з радыяцыйна неспрыяльнай пастаноўкай?*

– Так. Апісваючы гэтыя зъявы, я называў іх “сіндром інкарпараваных доўгажывучых элементаў”. Перш за ўсё таму, што я ўжо ведаў, што доўгажывучы элемент цэй і ягоныя аналагі выклікаюць гэтыя зъмены. Узгадайце, я казаў, што назіраеца энергетычны дэфіцит, недахоп энергіі. Мітахондыі, як сілавыя станцыі клетак, выпрацоўваюць вялікую колькасць АТФ (адэназін-трифасфатная кіслата – аўт.), якая выкарыстоўваецца для таго, каб забясьпечыць энергіяй усё, што адбываецца ў арганізме – усе класічныя працэсы: сінтэзу і працы клетак. Калі энергіі будзе мала, натуральна, чалавек будзе стамляцца. Гэта проста прапарцыянальна звязана з харчаваннем, вітамінамі. Калі чалавек ня будзе па віне цэзія атрымліваць энергіі, ён будзе стамляцца, але ня будзе мець нейкай съпецыфічнай карціны на момант захворвання. Ён будзе стомленым, прыгнечаным, пакуль пад уплывам іншага фактару, дапусьцім, інфекцынага, не разаўеца нейкай хвароба, напрыклад, туберкулёз. Можна сказаць: гэты чалавек хворы на туберкулёз, прычым тут цэзій... Ёсьць тут цэзій. Ягоная роля вядомая – ён падавіў імунітэт, падавіў абарону, і туберкулёзнай палачка вельмі лёгка зайшла.

Гэта маніпуляванье, калі гавораць, што ў нас адбываеца рост інфекцыйных, эндакрыналагічных і іншых захворванняў, але радыяцыйя тут ні пры чым. Асноўную ролю ва ўзынікненні гэтых хваробаў зрабіла менавіта яна. Толькі мы радыяцыйныя элементы і плюс цяжкія металы ў арганізме не вызначаем. Калі б у нас гэта вызначалася як аналіз крыві, тады б можна было ставіць такія этияпатагенетичныя дыягназы.

Ёсьць некалькі відаў дыягназаў: этиялагічны ці этияпатагенетичны, гэта значыць калі вызначаеца фактар, які выклікаў хваробу. Гэта самы высокі ўзровень пастаноўкі дыягназу, калі з дапамогай усяго таго, што цябе акаляе, ты можаш дакладна сказаць: так, вось гэты фактар выклікаў хваробу, напрыклад, СНІД. Патагенетичны аналіз – гэта калі ты ведаеш механізм, можаш нават ня ведаць этиялогію, але бачыш, што ў цябе хвароба разывіваецца, напрыклад, у выніку алергічнай рэакцыі. А ёсьць сімптоматычны – самы нізкі ўзровень дыягназу, калі ты бачыш толькі сімптомы: баліць галава, насмарк. У рэанімацыі гэта вытлумачальная – там рэанімологіі працуеца па сімптомах: упаў ціск – трэба падняць, каб праста выратаваць жыцьцё чалавеку. Але калі ў нас уся медыцына будзе ісці на сімптомах – гэта ўжо не медыцына. Мы заўсёды съмяяліся: калі ставяць толькі дыягназ – гэта фельчарызм, так працуе фельчар. Баліць галава – вось парашкі, нага баліць – зараз палечым... Доктар павінен працеваць на патагенезе, уяўляць механізм разывіцьця і этиялогію хваробы, а то зручна зараз выдзяляць некалькі прычынаў: стрэс, паленіне, п'янства, інфекцыйныя хваробы — і ня больш за тое. На жаль, сітуацыя ў сьвеце такая, што фактары, пра якія я кажу з пункту гледжання медыцыны, упускаюцца, і вельмі цяжка прабіць і прымусіць людзей выйсці з-пад уплыву атамных лабістаў, якія заключылі з Сусьветнай арганізацыяй здароўя пагадненне аб неразгалошванні наступстваў уздзеяння радыяцый. Гэта жахлівае пагадненне. Гэта ўжо не медыцына. Мне кажуць: гэта робіцца ў інтарэ-

сах дзяржавы. Можа, разьведчык і павінен дзеянічаць у інтэрэсах дзяржавы, але доктар павінен дзеянічаць у інтэрэсах людзей, канкрэтнага чалавека. Тут ня можа быць ніякага патрыятызму. Я не могу ў інтэрэсах нейкага дзяржаўнага дзеяча, кіруючай партыі, утойваць наступствы таго, што адбываецца з людзьмі. Доктар павінен быць касмапалітам. Дзяржаўныя інтэрэсы сёньня такія, а заўтра яны зьменяцца. Павінна быць дакладная пазіцыя ва ўсім съвеце: ты павінен казаць тое, што бачыш і абараняць чалавека і ўсіх людзей. Тады ты доктар. Я не разумею іншай пазіцыі. Калі ты ў інтэрэсах нейкай групы людзей, нейкага лобі ўтойваеш тое, што адбываецца, ты – злачынца як доктар.

– Вы цесна падышилі да проблемы, якая закранутая ў справаўдачы МАГАТЭ па Чарнобылі. У ёй гаворыцца, што непасрэдна ад радыяцыйнага ўздзеяньня загінулі 4 тысячи чалавек, астатнія пацярпелі ад психалагічнага стрэсу.

– Стрэсы, вядома, былі, але шкода радыяцыйнага фактару непараўнальная з ўздзеяньнем стрэсу. Я не сумніваюся ў тым, што стрэс аказвае пэўнае ўздзеяньне, але стрэс і ўплыў радыяцыйных элементаў – рэчы несувязяльныя. У кнізе, якую мы апублікавалі ў 1995 годзе разам з калектывам навукоўцаў з іншых інстытутаў, у прыватнасці, Гарадзенскага, было паказана, што контакт пацукоў з цэзем, што ўваходзіць у склад зерня, якім іх кармілі, на працягу двух тыдняў прыводзіць да жахлівых зъменаў з боку медыятараў біялагічна актыўных рэчываў у галаўным мозгу. У чалавека мы гэта вызначыць ня можам, а ў пацука ўсё можна дакладна дасьледаваць. Гэтыя працы ўнікальныя, бо было даказана: такое ўздзеяньне выклікае сур'ёзнейшыя паталагічныя зъмены, якія супараўнальныя і з велізарным стрэсам, з ўздзеяньнем вялікага зънешняга выпраменівання на арганізм. Мы стваралі натуральную мадэль – навошта вынаходзіць нешта іншае, калі ты даеш прадукты, якія натуральным чынам існуюць.

– Як вы ацэнваеце ўручэйне Нобелеўскай прэміі міру МАГАТЭ? Не сакрэт, што шмат кім гэтая арганізацыя абвінавачваецца ў ядзерным лобі. Што вы думаеце?

– Калі многія дзяржавы стварылі арганізацыю ў ААН, якая павінная кантраліваць разьвіцьцё атамнай энергетыкі, то гэтая арганізацыя нясе адказнасць за тое, што адбываецца з атамнай энергетыкай і ўздзеяньнем яе на жывыя арганізмы ў съвеце. МАГАТЭ – арганізацыя вельмі магутная, багатая, адлічэнні велізарныя. І прэмію ім далі быццам бы за прадухіленне разьвіцьця атамнага ўзбраення ў Еўропе, хаты не зусім зразумела, якія працэсы яны кантралівалі. Сёньня вялікія проблемы ў съвеце з-за ўздзеяньня атамнай энергетыкі і атамнай зброі на чалавека. Я ня бачу ўвогуле ніякіх падставаў дзеля таго, каб узнагароджваць гэтую арганізацыю. У нас існуе пагроза чалавецтву, а іх заахвочваюць прэміяй. У мяне вельмі негатыўныя адносіны да гэтага. Гэта арганізацыя, з якой я супрацоўнічаю, CRIIRAD з Францыі, таксама выступіла з рэзкай крытыкай. Радыяцыйная пагроза існуе. Як МАГАТЭ можа гарантаваць абарону? Яны што, зьнішчылі ядзерную зброю? Дэкларацыі прынялі? Дык дэкларацыі яшчэ нічога ня значаць. Калі яны змогуць вырашыць пытаньне скарачэння ва ўсіх краінах атамнай энергетыкі, няхай спачатку ваеннага плану, паставяць пытаньне ўвогуле адыху ад ядзерных тэхналогій, тады і можна прэмію даваць.

Справаўдачы МАГАТЭ па Чарнобылі – гэта зынявага ўсіх тых, хто жыве і працягвае жыць у забруджаных раёнах, хто пацярпей ад катастрофы. Што там гаворыцца? Што 4 тысячи съмерцяў з улікам ліквідатораў, і ўсё, мы закрываем колькасць ахвяраў на гэтай лічбе, што ў наступствіах Чарнобыльскай трагедыі асноўную ролю адыгралі стрэсы, психалагічная неўраўнаважанасць, ніzkі ўзровень жыцця, перасяленне. Я кажу, што стрэсаў у чалавека хапае паўсюдна – у сям'і, на вуліцы, на працы, але чаму гэта не выклікае такую съпецыфічную паталогію? Гэта глупства, разылічанае на людзей, якія зусім дэзыентаваныя. Я зъдзіўлены, чаму краіны, перш за ўсё нашая, ня выказалі свайго абурэння гэтай

справаздачай на афіцыйным узроўні. Сёньня даецца прэмія, а заўтра молат падае на галаву. Экалагічна непісменнасць насельніцтва ў сувязі з адсутнасцю інфармацыі выкарыстоўваецца вельмі добра.

– Усё ж некаторыя ўплывовыя міжнародныя арганізацыі, у тым ліку і “Дактары сівету за прадухіленне ядзернай вайны”, выступілі з рэзкай крытыкай гэтай справаздачы.

– Гэта грамадскія арганізацыі, а на дзяржаўным узроўні ніхто не выступаў.

– Гэта, верагодна, звязана з тым, што ў сувязі з 20-годдзем Чарнобыльскай катастрофы будуць выдзеленыя дадатковыя сродкі краінам, якія пацярпелі ад яе наступстваў. Магчыма, было вырашана, што лепей прамаўчаць і атрымаць гэтых грошы?

– Сродкі, безумоўна, выдзяляюцца, але гэта жахліва, калі такім чынам замоўчаваюцца існуючыя праблемы. Я нават не могу зразумець, як можна такім чынам “купляць” далейшае сваё існаванье ў абмен на маўчанье.

Калі ядзерная энергетыка забяспечвае прагрэс, то чым такі прагрэс можа скончыцца? Справіцца можна будзе толькі тады, калі ўсе зразумеюць, што заўтра можа нічога ня быць. Мірнага і ваенага ядзернага матэрыялу на Зямлі неверагодная колькасць, кіраваць ім становіцца ўсё больш складана. Развіваць ядзерныя тэхналогіі ў такіх умовах неразумна.

Зараз, напрыклад, у нас шмат гавораць пра стварэнне радыяцыйнага могільніку ў суседній Літве, хаця ў нас свой чарнобыльскі ёсьць. Тэхналогія сур'ёзных па ўтылізацыі не існуе. Нейкія пераходныя элементы, якія Заходняя Еўропа скідвае Расіі, утылізујуцца. Але што далей? Нехта прапануе на Месяц адыходы скінуць, нехта яшчэ некуды. Разуменне таго, што мы ня ведаем, што рабіць з радыяційнымі агентамі, відаць, толькі цяпер прыходзіць. Тут існуе сур'ёзная праблема. Калі ўзынікла пагроза зьяўленьня ядзернага могільніка каля мяжы, то нашыя нарэшце пачалі думаць. А чаму раней ня думалі?

– Але мы прызывычайліся да такога сродку атрыманьня энергіі. Як інаки?

– Але калі на вагах стаіць жыцьцё чалавецтва? Калі ядзерныя тэхналогіі разбураюць ўсё – пароды, скалы, якія і самі ўзыніклі ў выніку гэтых рэакцыяў, то што такое кволы арганізм чалавека? У тым і быў мой заклік да калегаў: сядзьце і падумайце, што будзе заўтра, спыніць ўсё сёньня адначасова немагчыма, але згортаўца гэтая тэхналогіі і займацца выяўленнем новых крыніцаў энергіі неабходна. Калі змаглі дадумашца да гэтага, то можна дадумашца і да іншага. Чалавецтва і бяз ядзерных тэхналогіяў не загінула б, разъвівалася б у нейкім іншым накірунку. Але было жаданье мець звышпрыбыткі і падаўляць іншых – гэта скончылася страшна. Ужо сёньня гэта не дабро, гэта пагроза. Прайшоў тайфун, і амерыканскія грамадства з цяжкасцю справілася з ягонымі наступствамі, а што будзе, калі такі тайфун закране аб'екты, звязаныя з атамнай энергетыкай? Зямлі ня будзе. А ў эпоху тэрарызму існаванье атамных станцыяў – гэта каласальная небяспека. Грамадства павінна шукаць магчымасці дзеля свайго выжыванья.

Мы сёньня захапляемся імёнамі фізікаў, якія адкрылі расшчапленне атому. Што гэта прынесла чалавецтву? Супрацьдзеяння ж ніхто не прыдумаў! А дзе адказнасць навукоўцы за зробленое? Нават Эйнштейн схапіўся за галаву: чаму я садзейнічаю? Потым лісты пісаў, пацыйфістамі стаў, але джын ужо быў выпушчаны.

– Вялікую зацікаўленасць у высучэньні зъяваў, звязаных з наступствамі Чарнобыльскай катастрофы, праяўляюць французы. Ці не вынікае гэта з таго, што Францыя – адна з буйнейшых ядзерных дзяржаваў? Як вы думаеце, ці не звязаны інтарэс, у прыватнасці, да вашых даследваньняў, з тым, што, разъвіваючы ядзерныя тэхналогіі, у гэтай краіне адначасова шукаюць сродкі, як засыцерагчы людзей ад магчымых наступстваў, даведацца, чым гэта можна пагражсаць?

– Я думаю, што трэба ўлічыць менталітэт французскага грамадства. Я таксама над гэтым шмат думаў. Вядома, там сканцэнтравная асноўная моц, амаль 80% энергетыкі краіны – атамная, будзеца магутнейшы сучасны атамны рэактар пад патранажам дзяржавы. Але ў іх грамадзянская супольнасць, проста так закрыць рот людзям, якія маюць іншае меркаванье, там не атрымаецца. Там людзі зацікаўленыя ў ведах адносна небясьпекі, якую можа несыці ядзерная энергія чалавеку. Цікавасць да гэтага каласальная, і яна працягвае ўзрастатць. І калі б французскія ўлады ці нейкія іншыя структуры спрабавалі афіцыйна аказваць ціск на тых людзей, што спрабуюць вывучаць радыяцыйныя наступствы, то гэта б выклікала вялікі выбух у грамадстве. Так, яны, магчыма, лічаць, што сёньня, у гэтым пакаленіні, не адмовіцца ад ядзернай энергетыкі, але яны спрабуюць даведацца, што трэба рабіць, каб аспрабіць яе ўзьдзеяньне. Калі сыходзіць з гэтага пункту погляду, тады мае дасыльданьні абсалютна дарэчы. Ад катастрофы не застрахаваны ніхто. Велізарная колькасць рэактараў, і яны недасканалыя ў некаторай ступені кожны па-свойму. У гэтай сітуацыі неабходна ведаць выразна, што трэба рабіць, каб пазыбегнуць таго невуцтва, што было ў нас у 86-м годзе. Камуністы заўсёды ўтойвалі свае недапрацоўкі, яны б схавалі і Чарнобыльскую трагедыю, калі б не міжнародная грамадскасць, якая пра гэта даведалася і паведаміла. Тады савецкія ўлады пачалі мітусіцца. І аказалася, што ў іх нічога няма: ніякіх сур'ёзных распрацовак. Гроши ў асноўным ішлі на будаўніцтва станцыяў, якія тыкалі ў густанаселеных раёнах, абсалютна ня думаючы пра тое, што можа адбыцца, калі нешта здарыцца. Выбухнуў Чарнобыль, і пачалася паніка. Заглушкиць яе, замаўчаць, як гэта было раней у Семіпалатінску, ужо нельга было. Пачалася хлуснія, выкручванні.

Адносіны да Чарнобылю – гэта ўвогуле візітная картка камуністычнага ладу. Усе, хто абараняе той лад, паглядзіце: што рабілі пасъля Чарнобылю, як замоўчвалі тое, што адбывалася. Я лічу, што Савецкі Саюз разваліўся ўтым ліку з-за таго, што здарылася гэтая катастрофа. Іншая справа, у што гэта трансфармавалася. Пакуль форма пачварная.

Для мяне грамадства ацэньваецца па адносінах да здароўя. Я доктар і ведаю: калі дзяржава, грамадства кепска ставяцца да здароўя сваіх грамадзянаў, то казаць пра разывіцьцё гэтага грамадства не выпадае.

– Вядома, што CRIIRAD спрабуе арганізаваць лабараторию ў Беларусі, каб вымелі магчымасць працягнуць свае дасыльданьні. Што ўжо зроблена ў гэтымнакірунку?

– Я ўдзячны тым людзям, якія зьбіраюць сродкі, абсталіваньне для яе. Я съядома не пішу вельмі багатым людзям, не хачу трапляць у залежнасць ад іх, ставіць іх вышэй за тых людзей, якія могуць даць толькі рубель. Ёсьць аввесткі ў прэсе, інфармацыйных агенцтвах, на сایце CRIIRAD, на майм сайце. Як лабаратория будзе функцыянуваць – я пакуль ня ведаю, усё будзе залежаць ад таго, ці ўвогуле дазволіць у Беларусі ўлады яе адчыніць ці не.

Документы падрыхтаваныя і пададзеныя ў Міністэрству першасную экспертызу яны прыйшли, зараз будзем чакаць, пакуль гэта будзе прадстаўлена Камісіі па регістрацыі. Нягледзячы на тое, што шмат хто гаворыць, што нічога не дазволіць, я аптыміст. Бо калі ня будзеш верыць у сваю працу, то навошта яе ўвогуле пачынаць? Зараз мы чакаем адказу з боку афіцыйных структур. Я мяркую, што гэтыя людзі разумеюць, што ад іх рашэння будзе залежыць рэакцыя на гэты адказ. Гэта ня так ужо і проста. Са мною цяжка працаваць гэтым людзям, бо я ўжо шмат бачыў кепскага, мяне не напалохаеш. Для іх гэта праца, а для мяне – жыцьцё. Розыніца ёсьць. Акрамя таго, CRIIRAD, які падтримаў гэтую ідэю – вельмі ўплывовая грамадская арганізацыя, у якой больш за 4 тысячи сяброў у Францыі і Еўропе. Яна дакладна вызначыла мэты: мы ня ўмешваемся ні ў якія палітычныя структуры.

— Добра, калі лабараторыя будзе зарэгістраваная і пачне працаваць. А калі не?

— Калі ў Беларусі ня будзе ўмоваў для працы, мяне таксама тут ня будзе. Калі ў мяне будзе магчымасць выбіраць, я буду працаваць там, дзе будзе магчымасць. І справа тут ня ўтым, што ў мяне няма патрыятызму, але калі грамадства не жадае ўспрымаць тое, што яму гаворыць член гэтага грамадства і турбавацца пра захаваныне сябе самога, я нічога не могу зрабіць. Навука павінна належаць сёньня ўсім тым людзям, якія хочуць ведаць праўду і мець інфармацыю дзеля таго, каб далей жыць. Калі будуць такія прапановы — я прыму іх. Але пакуль я знаходжуся ў сітуацыі зыняволенага гэтай дзяржавы, я ня маю права за яе межы выехаць.

Я ўжо шмат што сказаў, таму нават свае кнігі не друкую тут, каб не ствараць ажыятажку, не правакаваць. Грамадства не сасыпела, яно ня хоча гэтым займацца, не жадае гэтага чытаць. Я не хачу, каб мае кнігі чыталі пад коўдрай. Прыйдзе час — будуць чытаць легальна.

— Паколькі зайшла размова пра кнігі, не могу не спытаць: што вы чытаеце?

— У апошні час я мала чытаю. Мне зараз хапае таго съвету, з якім я кантактую і які мяне псіхалагічна падтрымлівае. Да таго ж у выніку ізаяцыі і стрэсу я шмат што забыў. Толькі навука, якая заставалася ў мэй галаве, мяне выратавала. Кантакт з той літаратурай, з архівам, які я нядайна разъбіраў, дае мне вялізную колькасць эмоцый. Шмат часу павінна праісці, каб я змог гэта ўсё пераварыць і паставіць на месцы. Спрабаваў чытаць сучасную белетрыстыку — не ідзе. Ёсьць вялікае жаданьне дакрануцца да той класікі, якую я закладаў як падмурак — іншага я чытаць не могу. За перыяд знаходжання ў турме я сфармаваў багатую гаму ўражанняў ад кантакту з французскай літаратурай, няхай адразу ня мог усё перакласці — Бальзак, Залі, Экзюперы і іншыя — гэта давала каштоўную пазітыўную энергію. З турмы я вывез ня толькі вялікую колькасць лістоў, але і кніг. Калі б яны былі на рускай мове, я б аддаў у зэкайскую бібліятэку, але яны французскія. Ды і навошта яны там? А для мяне гэта вельмі важная памяць.

— Існуе панславісцкая тэорыя, якая ў агульных рысах заключаеца ўтым, што Чарнобыль — гэта падзея, у выніку якой адбудуцца пэўныя мутацыі і сфармуеца адзіная моцная славянская нацыя, здольная кіраваць светам. Што вы на гэта скажаце?

— Ні пра якое ўмацаваныне славянскай нацыі ад узьдзеяньня радыяціі і размовы ня можа ісці. Была тэорыя нізкадозовых выпраменьванняў з эффектам гермезісу, якую падтрымлівалі шэраг расійскіх навукоўцаў. Заключаеца яна ўтым, што быццам бы малыя дозы ўмацоўваюць стан жывога арганізму. Я запярэчыў адразу: дык чаму вы за 50 гадоў разьвіцца ядзернай энергетыкі, хімічных і іншых тэхналогіяў прыйшлі да таго, што съмяротнасць у два разы перавысіла нараджальнасць і зьявілася вялікая колькасць дзяяцей з прыроджанымі парокамі разьвіцца? Чаму вы гэтыя дадзеня ўтываецце, чаму іх так складана атрымаць? Яны ж усё роўна праскокаўаць праз дэмографію. Вы сёньня выступаеце, што будуеце кардыяцэнтры, аперыруеце дзіцячыя сэрыцы — лепши рабіце, каб гэтыя парокі не зьяўляліся. 50 гадоў улады атаму ў Савецкім Саюзе прывялі да жахлівых наступстваў, і трэба аб'ектыўна пра гэта сказаць. Я доктар, і гэтыя праблемы ня могуць мяне не хваляваць. Дзеля гэтага я жыву і працую.

Менск.
Верасень-кастрычнік 2005 году.